

Z výsledků výzkumu v roce 2011

Vědecko-výzkumná činnost VÚPSV, v. v. i., v roce 2011 navazovala na činnost instituce v předchozích obdobích. Byla realizována v rámci projektů souhrnného charakteru a zaměřila se na řešení aktuálních otázek vývoje a transformace sociálního systému s přihlédnutím k prioritám Ministerstva práce a sociálních věcí. S tematickým zaměřením výzkumu v uplynulém roce a získanými poznatky seznamuje následující text.

Výzkum aktuálních otázek vývoje systému sociální ochrany obyvatelstva

Výzkum byl zaměřen zejména na tyto problémové okruhy:

- ekonomická zátěž středních příjmových skupin obyvatelstva,
- zhodnocení role nákladů na bydlení a dávek spojených s bydlením ve vztahu k příjemcům dávek hmotné nouze,
- spotřeba a spotřebitelé ve vyšším věku.

Ceská sociální politika prochází řadou proměn iniciovaných zejména potřebou úspor a snížení ekonomických tlaků na veřejné rozpočty. Byť se poslední vývoj dá charakterizovat snižováním přímé, růstem nepřímé daňové zátěže a poklesem úrovně dávek sociální ochrany, dochází přitom k jisté flexibilizaci díky změnám v sociálních transferech, charakteru a podmínkách sociální ochrany (zejména rodin) a k postupnému zjednodušování systému daní a sociálních dávek.

Dokončování deregulace v **oblasti bydlení**, rostoucí ceny a náklady na bydlení zvyšují počty sociálně potřebných, na což do konce roku 2011 přiměřeně reagovalo schéma dávek na bydlení (příspěvek a doplatek na bydlení). Sociální reforma však zpřísnila pravidla jejich poskytování, proto je otázkou, nakolik se oblast bydlení může stát sociálně problematickou. Z rozboru vývoje sociálních transferů v letech 2008–2011 se zdá, že restriktive v sociálních dávkách i přes jisté kompenzace daňovými slevami či odpočty ve velké míře dopadají zejména na mladé rodiny s malými dětmi. Stále více také dopadají na osoby, které ztratily (ztratily) zaměstnání a dlouhodobě se jim nedaří najít nové, a obecně také na skupiny, které se v důsledku kombinace různých znevýhodňujících faktorů (malý příjem rodiny spojený s nezaměstnaností jednoho či více členů, ztráta nároku na výplatu sociálního příplatku a přetrvávající stav hmotné nouze) pohybují spíše v nižších a nižších středních příjmových skupinách.

Analýza **ekonomické zátěže středních příjmových skupin obyvatelstva**, vycházející z individuálních dat ČSÚ sbíraných pomocí metodiky rodinných účtů, v domácnostech celkem ukázala v období 2008–2010 růst reálných čistých peněžních příjmů o 1–2 %. Sociální příjmy rostly více (o 5,3 %) než tržní příjmy (1,3 %), především vlivem důchodových dávek. Rostly i výdaje domácností, nejrychleji v oblasti výdajů na bydlení, a to o něco více u středních příjmových skupin. Souběžně se domácnosti snažily ušetřit na jiných položkách, zvláště na potravinách, což je opět lépe viditelné u středních příjmových skupin.

Sociální příjmy se reálně v daném období mírně snížily, narostly však v pátém až sedmém příjmovém decilu v důsledku vývoje důchodů. Došlo ale k výraznému reálnému snížení dávek na dítě (o 50 %), což ještě více pocítily domácnosti ve třetím a čtvrtém decilu, tzn. střední a vyšší příjmové skupiny pocítily snížení více než nižší příjmové skupiny. Podobně došlo ke snížení reálné výše i ostatních dávek SSP (tedy především příspěvku na bydlení) u nižších středních příjmových skupin. Příjmy domácností důchodců se v tomto období reálně zvýšily o 6,8 % v důsledku růstu objemu důchodových dávek o 8,2 %. Zvýšení objemu dávek u důchodů bylo výraznější v decilech jedna až čtyři (8 až 13 %) než v decilech pět až osm (3 až 6 %), což se odrazilo i v růstu celkových příjmů důchodců.

Změny ve vývoji příjmů a výdajů u středních příjmových skupin lze proto hodnotit jako relativně mírné. Příjmy rostly, částečně v důsledku snižujícího se odvodového zatížení tržních příjmů, částečně v důsledku růstu podílu důchodů v příjmech domácností. U domácností zaměstnanců, s dětmi (jež jsou koncentrovány v nízkých a v nižších středních příjmových skupinách), se však nepříznivě projevilo snížení dávek na dítě a dalších dávek SSP. Podobně modelová analýza, jež zahrnuje i rok 2011, naznačila, že hodnocené změny daňové a sociální politiky měly vesměs malý dopad na domácnosti střední třídy a že tento byl smíšený. Pokud není domácnost vystavena nějakému riziku, její příjmová situace se vesměs mírně zlepšovala nebo vlivem rostoucích nákladů na bydlení pouze mírně zhoršila. Dlouhodobá ztráta příjmu z ekonomické aktivity ale přesouvá domácnost do nejnižší kvintilové skupiny.

Monografie **Zhodnocení role nákladů na bydlení a dávek spojených s bydlením ve vztahu k příjemcům dávek hmotné nouze** shrnuje výsledky výzkumu vycházejícího z databáze, ve které jsou shromážděna indivi-

duální data za každého člena společně posuzovaného okruhu osob pobírajících doplatek na bydlení ve sledovaných obdobích - vždy prosinec a červen ve sledovaném roce - za dobu prosinec 2008 až červen 2011. Počet příjemců doplatku na bydlení na úrovni domácností i jejich členů po všechna sledovaná období kontinuálně rostl. Za dva a půl roku došlo k 46% nárůstu domácností a 51% nárůstu osob propadajících se do chudoby v oblasti bydlení.

Z hlediska struktury domácností podle přítomnosti nezaopatřených dětí převládají domácnosti zaopatřených osob, které v červnu 2011 tvořily 59 % z nich a byly z více než 85 % jednočlenné, převážně s jednou dospělou osobou. Během sledovaného období došlo k největšímu nárůstu absolutního počtu i podílu jednočlenných domácností tvořených zaopatřenou osobou, rostl však i absolutní počet osamělých rodičů, jejichž podíl na celku domácností činil v prvním i posledním sledovaném období 24 %. Z hlediska ekonomické aktivity a postavení na trhu práce osob, které byly ve sledovaném období příjemci doplatku na bydlení, převládají osoby evidované na úřadu práce, jejichž podíl na celku nezaopatřených osob kontinuálně rostl do prosince 2010, kdy dosáhl 84 %. Podíl výdělečně činných osob pak činil 9 % v prosinci 2008 a 8 % v červnu 2011.

Významným faktorem diferencujícím soubor příjemců doplatku na bydlení je forma bydlení, přičemž nejčastější je nájemní bydlení. Zvýšil se však i počet a podíl na celku u osob žijících v tzv. „jiné“ formě bydlení, a to z 11 027 (30 %) v prosinci 2008 na 22 698 (40 %) v červnu 2011. V nájemním bydlení žije největší podíl domácností s nezaopatřenými dětmi (47 % v prosinci 2008 a 53 % v červnu 2011). Z hlediska nákladů se jako nejdražší v prosinci 2008 jeví bydlení v jiné formě a nejlevnější ve formě nájemní, v červnu 2011 se nejnákladnějším stává bydlení vlastnické. Rozdíl v průměrné výši nájmu na osobu však nejsou dramaticky rozdílné - co se týče jiné formy, i když ji ve výši nákladů v červnu 2011 „předběhla“ vlastnická forma bydlení, dá se o ní říci, že je bydlením nejdražším, ač nejméně kvalitním.

Bydlení v jiné formě je nejspolehlivější z hlediska možnosti uhradit náklady na bydlení prostřednictvím doplatku na bydlení. U 89 % domácností v prosinci 2008 a u 93 % domácností v červnu 2011 byly reálné náklady takřka pokryty odůvodněnými náklady, které slouží jako zásadní konstrukt pro výpočet doplatku na bydlení. Zřejmě díky nastavení odůvodněných nákladů pro jinou formu a ostatní dvě formy bydlení je domácnostem v jiné formě bydlení v největší míře garantováno životní minimum, které domácnosti zůstává po zaplacení reálných nákladů na bydlení, zatímco domácnosti v ostatních dvou formách musí na bydlení doplácet na úkor svého životního minima. Doplatek na bydlení pak také hraje největší roli v poměru k reálným nákladům domácností právě v jiné formě bydlení, kdy jeho výše dosahuje v prosinci 2008 52 % a v červnu 2011 61 % výše reálných nákladů, což se u ostatních dvou forem děje v marginálních případech.

Monografie **Spotřeba a spotřebitelé ve vyšším věku** vychází z výzkumu, během něhož byla provedena rešerše literatury jako podklad pro zpracování dotazníkového šetření. Následovaly dva hloubkové rozhovory s klíčovými experty, první se zástupcem marketingové společnosti, která provedla studii mapující generaci spotřebitelů starších 50 let, jenž se soustředil na základní na ně zaměřené marketingové strategie a rizika spotřebního chování seniorské populace. Druhý rozhovor se zástupkyní neziskové organizace věnující se poradenství v oblasti ochrany spotřebitelů byl zaměřen jak na specifická rizika spotřebitelského chování seniorů, tak na praktické přístupy k jejich minimalizaci. Šlo především o jejich zkušenosti v oblasti spotřebního zboží, částečně v ekonomické oblasti a jejich hlavní rizika (bydlení, nákup zdravotnických služeb aj. se týkaly okrajově). Poznatky byly využity při finalizaci dotazníku pro výběrové šetření, uskutečněné formou osobních standardizovaných rozhovorů tazatelů s respondenty s využitím papírových dotazníků (PAPI) v domácnostech respondentů. Respondenti byli obyvatelé ČR ve věku 40 a více let.

Na základě dat ČSÚ byla vypočtena sociodemografická struktura populace ČR ve věku 40 let a více dle zadaných kvótních parametrů, z níž byla určena velikost výběrového souboru, tj. 1441 respondentů, reprezentativního pro populaci ČR starší 40 let (s mírným nadhodnocením skupiny s nejvyšším dosaženým vysokoškolským vzděláním). Obsah dotazníku

byl konzultován též se zástupci MPSV, kteří projeví zájem o komplexní výsledky, zejména o problematiku finančních rizik seniorského spotřebního chování, vliv osamělosti a role míry informovanosti staršího spotřebitele. Výsledky poslouží pro přípravu nového plánu přípravy na stárnutí, lze je využít i v rámci aktivit Evropského roku aktivního stárnutí a solidarity mezi generacemi 2012. V současné době jsou výsledky terénního šetření analyzovány.

Výzkum vybraných aspektů reforem sociálního systému

Výzkum byl zaměřen zejména na tyto problémové okruhy:

- zaměstnanecká schémata penzijního pojištění ve vybraných státech EU, Švýcarsku a USA,
- zavedení dvojstupňového řízení při rozhodování o dávkách důchodového pojištění v ČR,
- charakteristiky fondového pilíře důchodového systému ovlivňující výši správcovských poplatků optikou problematiky české důchodové reformy,
- řešení ztráty příjmu z důvodu dočasné pracovní neschopnosti, těhotenství a mateřství ve státech EU,
- možnosti řešení sociálních důsledků zdravotního postižení – synergické efekty a bilá místa současné právní úpravy,
- monitoring změn v zahraničních důchodových systémech.

Monografie **Zaměstnanecká schémata penzijního pojištění ve vybraných státech EU, Švýcarsku a USA** popisuje a zkoumá vývoj důchodových systémů v pěti vybraných zemích EU (Dánsko, Německo, Irsko, Švédsko a Velká Británie), Švýcarsku a USA s důrazem na deskripci druhého pilíře v podobě zaměstnaneckých penzijních schémat. Sledovány byly např. tyto faktory: účast a odváděné příspěvky do systému, typ penzijního schématu či zdanění penzí z těchto schémat. Výstupem je souhrn hlavních trendů ve vývoji penzijních systémů. Ve všech zemích se projevuje snaha reagovat na stárnutí populace a zajistit finanční udržitelnost státních důchodových systémů, v nichž klesá náhradový poměr. Děje se tak především posilováním druhého a třetího pilíře dodatečného penzijního zajištění, a to buď v podobě zaměstnaneckých penzí (2. pilíř), nebo individuálních penzijních úspor (3. pilíř). Lze se proto domnívat, že u všech zkoumaných zemí (kromě Švédska) bude v budoucnu růst váha penzí z těchto pilířů. Žádný z těchto systémů ale nelze označit za „univerzálně využitelný“. Za hlavní trendy ve vývoji penzijních systémů lze označit a) snižování náhradového poměru z prvního pilíře, b) posilování váhy druhého a třetího pilíře dodatečných penzijních úspor, c) přechod od dávkově definovaných k příspěvkově definovaným penzijním zaměstnaneckým schématům, d) zpříšňování a zprůhledňování dohledu nad penzijními fondy, e) růst věkové hranice pro získání nároku na výplatu penze a f) podporu motivace účasti v systému zaměstnaneckých penzí (státní příspěvek či krajní řešení v podobě povinnosti se systémem účastnit).

Monografie **Zavedení dvojstupňového řízení při rozhodování o dávkách důchodového pojištění v ČR** vychází z analýzy předpokladů, za nichž by bylo možné řízení o dávkách důchodového pojištění změnit tak, aby bylo v souladu se správním řádem. V současnosti ČSSZ rozhoduje o dávkách důchodového pojištění v prvním a jediném stupni, proti rozhodnutí se připouští řádný opravný prostředek ve formě uplatnění námítky. K řízení o námitkách je však příslušný stejný orgán, který rozhodnutí vydal, tedy ČSSZ. I přesto, že zákonná úprava předpokládá oddělené vedení námitkového řízení a vyloučení účasti pracovníků, kteří se podíleli na vydání napadeného rozhodnutí, nejde o plnohodnotné dvojstupňové řízení s uplatněním obecných norem správního řádu umožňujících pojištěnci náležitě uplatnit práva účastníka řízení. Silná centralizace řízení o dávkách je spjata s nízkou mírou participace občana na procesu předcházejícím konečnému stanovení dávky, což zhoršuje možnost uplatnění práv žadatele o důchod v rámci správního řízení. Proti rozhodnutí ČSSZ o námitce se občan může obrátit žalobou na příslušný krajský soud. Pokud však pojištěnec institut námitkového řízení nevyužije ve stanovené lhůtě, ztratí možnost se obrátit na soud. Už samo zavedení námitkového řízení potvrzuje, že je třeba dát klientovi větší prostor, aby měl včasné, rychlé a účinné vliv na samotný proces řízení.

Již v roce 2009 byly identifikovány a popsány možné varianty organizačního uspořádání ČSSZ, aby řízení o důchodové dávce odpovídalo zásadám správního řádu a bylo dvojstupňové. Kromě souladu se správním řádem je od řízení o důchodových dávkách požadována také klient-ská přívětivost, tj. občan by měl být o průběhu řízení informován, měl by mít možnost vyjadřovat se k podkladům tohoto řízení a všechny úkony učiněné v tomto řízení by mu měly být vysvětleny.

Souladu řízení o dávkách důchodového pojištění se správním řádem a přiblížení řízení k občanovi by se dosáhlo, kdyby první stupeň rozhod-

vání byl realizován na územních jednotkách ČSSZ (OSSZ) za přímé účasti klienta. Ten by měl v případě nesouhlasu s rozhodnutím možnost odvolání k ČSSZ, jež by byla nadřazeným správním orgánem OSSZ. Z toho vychází i návrh organizačního uspořádání dvojstupňového řízení o dávkách důchodového pojištění vyžadující postupné řešení v předem stanovených fázích, jehož součástí je i pořadí jednotlivých kroků, a to zvlášť pro ústředí ČSSZ a zvlášť pro územní jednotky v chronologickém sledu. Pro každou fázi byla stanovena finanční, technická a personální náročnost jednotlivých etap.

Cenným výstupem projektu je detailní právní analýza změny postavení klienta jako účastníka dvojstupňového řízení a analýza souladu rozhodnutí o dávkách důchodového pojištění se správním řádem, a to včetně detailního srovnání nevýznamnějších druhů správních řízení a jejich odchylek od správního řádu a důvodů, které k takovým odchylkám vedly. Analyzovány byly rovněž právní úpravy ve věci víceúrovňového řízení a způsoby organizačního uspořádání řízení o dávkách důchodového pojištění ve vybraných členských státech EU.

Vzhledem k diverzifikaci financování důchodového systému a zavedení možnosti vyvázat část prostředků pojištěnce do fondového schématu byla věnována pozornost rovněž **charakteristikám fondového pilíře důchodového systému ovlivňujícím výši správcovských poplatků**. Cílem bylo identifikovat řešení, která se ve světě při koncipování fondových schémat neosvědčila, aby se Česká republika mohla vyvarovat opakování stejných chyb a využít osvědčená řešení.

Hladina nákladů fondového schématu souvisí především s vyspělostí (maturitou) schématu. U států, kde náklady postupně neklesly, je příčinou především nevhodná organizace procesů či malá koncentrace v odvětví. Celkové zatížení schématu poplatky odráží vedle nákladů společností i ziskovou marži správců důchodových úspor. V prvních několika letech po zřízení systému fondových úspor sice poplatky za správu relativně malého objemu aktiv nemohou pokrýt celkové náklady a zisková marže poplatky nezvyšuje, při dosažení určité zralosti má ale odvětví organizované na principu individuálních účtů tendenci k vyšším maržím. To souvisí s tím, že neexistují substituty, a se značnou bariérou na straně vstupu do odvětví danou enormními vstupními náklady. Na vyspělém trhu, např. v Chile, je rovnováha vychýlena ve prospěch dodavatelů a soutěž mezi správci není v dlouhodobém horizontu silná.

Zdá se rovněž, že informace o výši poplatků prakticky neovlivňuje chování spotřebitelů, neboť při obvyklé konstrukci poplatků z více složek je cenová informace netransparentní. Klienti však ani na jasnou informaci o ceně významně nereagují, trh proto netlačí ceny dolů, ale motivuje součinitele k marketingovým aktivitám, jež u zákazníků mají velkou odezvu, a/nebo k vytváření vysoké ziskové marže. Při řešení problému vysokých marží a marketingových nákladů reformy fondového pilíře jednotlivé země buď přistoupily k cenové regulaci, nebo se snažily vytvořit na trhu transparentní cenovou informaci pro klienty.

Cenová soutěž vyžaduje úplné odkrytí celkové ceny služby, aby byla jednoduše srovnatelná. Společnosti se pak mohou lišit pouze jedním druhem poplatku – například z objemu aktiv - a jeho výše je pravidelně publikována nezávislým orgánem. Přitom je třeba uvolnit režim přestupů mezi společnostmi, aby se posílila jejich soutěž. Touto cestou se nedávno vydalo Mexiko, které pravidelně publikuje výše poplatků soutěžících společností. Zda mexická strategie tlak na snižování nákladů vytvoří, zatím ještě nelze posoudit.

Cenové regulace jednotlivých druhů poplatků využila řada států (Polsko, Slovensko, Maďarsko, Estonsko), což přispělo k relativně rychlé redukci nákladů na provoz. Nepřiměřená regulace však může vést až k útlumu získávání nových klientů, jako např. na Slovensku. Při startu odvětví může nepřiměřená cenová regulace významně omezovat získávání klientů, finančně náročná marketingová kampaň pak může vést k omezení soutěžitelů jen na finančně velice silné společnosti.

Pro důchodovou reformu lze navrhnout podporu co nejrychlejší akumulace kapitálu ve 2. pilíři, podporu přiměřené koncentrace a zamezení fragmentace odvětví, co neefektivnější nastavení procesů s využitím existující infrastruktury finančního trhu, účinnou a zároveň přiměřenou regulaci ziskové marže, která by zejména v počátečních letech neměla být v konfliktu s cílem získání nových klientů.

Monografie vycházející z výzkumu orientovaného na **řešení ztráty příjmu z důvodu dočasné pracovní neschopnosti, těhotenství a mateřství ve státech EU** seznamuje s hlavními trendy, jimiž jsou směřování nemo-cenských systémů k univerzalitě a snaha o zefektivnění a eliminaci zneužívání systému. Univerzalita se projevuje v rozšiřování okruhu pojištěných osob i co nejširším pokrytím příjmů ekonomicky aktivních osob při výběru příspěvků. Při sjednoceném výběru daní a příspěvků na sociální zabezpečení byvají sjednocen rovněž osobní rozsah pro tyto účely a je

patrný i trend ke sjednocení (či sblížení) vyměřovacího základu (pokud jde o výdělečné činnosti) pro účely daňové a odvodů na sociální zabezpečení. U OSVC se povinný systém nemocenského pojištění často nahrazuje nebo doplňuje systémem dobrovolným. V ČR se jako nejnepohodnější jeví co nejdůslednější sjednocování věcného i osobního rozsahu pro účely výběru daní a příspěvků na sociální zabezpečení. Výjimky umožňují chovat se účelově a vyhledávat výhodnější režim.

K omezení zneužívání nemocenského systému evropské vlády zpřísňují nastavení podmínek pro nárok na dávku, zpřísňují kontroly a více zapojují zaměstnavatele do zabezpečení zaměstnanců při dočasné pracovní neschopnosti, zejména v posledních deseti letech. ČR s náhradou mzdy placenou zaměstnavatelem v délce 14 kalendářních dnů nevybočuje z okruhu nových členských zemí EU ani po dočasném prodloužení této doby na 21 kalendářních dnů s časovým omezením do 31. 12. 2013. Zapojení zaměstnavatelů do zabezpečení pracovníka v době dočasné pracovní neschopnosti s sebou přináší některá rizika, pramenící z kolize zájmů zapojených soukromých subjektů a zabezpečovací funkce schématu. Jde především o vymahatelnost výplaty dávky a diskriminaci často nemocných osob. Z hlediska vymahatelnosti dávky je největším rizikem insolvence zaměstnavatele. V takových případech je nárok na dávku ve všech sledovaných státech s výjimkou Estonska a Maďarska zajištěn garantem. Výplatu přebírá k tomuto a podobným účelům státem vytvořený státní fond nebo státní nositel pojištění, jako je tomu v České republice.

V případě porušení léčebného režimu může ve většině zemí zaměstnavatel odejmut či kráti dávku, jinde o sankci na podnět zaměstnavatele rozhoduje k tomu určený orgán nositele nemocenského pojištění nebo orgán se zastoupením zaměstnanců. Další možnou sankcí bývá pokuta. V ČR jsou možnosti zaměstnavatele kontrolovat dodržování léčebného režimu pracovníka, který je v dočasné pracovní neschopnosti, velice široké, stejně jako paleta sankcí, které má v případě porušení povinnosti k dispozici. Možnost zaměstnavatele dát výpověď zaměstnanci, který poruší lékařem stanovený režim, se podařilo identifikovat pouze v případě, že je to upraveno jako zvláštní klauzule v pracovní smlouvě. Obecná úprava výpovědi ze strany zaměstnavatele to však leckde umožňuje.

Pokud jde o riziko diskriminace osob s nadprůměrnou nemocností, měl by stát usilovat o udržení stejných standardů zabezpečení, jaké poskytuje nemocenskému pojištění. Závazky státu jsou zakotveny i v mezinárodních smlouvách. Umožňují privatizaci nemocenského pojištění jen za předpokladu zachování základních principů dobré správy a sociální koheze. Proto by se u nás měla monitorovat míra diskriminace a úroveň vymahatelnosti práv zaměstnanců.

Výzkum byl zaměřen také na **možnosti řešení sociálních důsledků zdravotního postižení** s cílem identifikovat **synergické efekty a bílá místa současné právní úpravy**. V EU trpí téměř každý desátý člověk ze zhruba půl miliardy zde žijících osob nějakou formou zdravotního postižení, z osob starších 75 let omezuje nějaká forma zdravotního postižení více než třetinu. Obdobná situace je i v ČR, kde podle výběrového šetření ČSÚ v roce 2007 žilo 1 015 548 osob se zdravotním postižením. Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením, ratifikovaná EU i ČR, by měla většinu takto postižených zajistit plné zapojení do společenského a hospodářského života a odstranit všechny formy diskriminace. ČR přijala v minulých letech řadu právních dokumentů týkajících se lidských práv, mezi něž patří i práva sociální, vztahující se jednak na všechny občany bez rozdílu a jednak na určité skupiny osob, kterým je věnována zvýšená péče, k nimž patří i osoby se zdravotním postižením. Ochrana práv osob se zdravotním postižením se promítá do řady právních předpisů napříč odvětvími, k nejvýznamnějším právním odvětvím patří právo sociálního zabezpečení (zejména důchodové pojištění, sociální služby a dávky), pracovní právo (ochrana v pracovních vztazích, zvýšená péče v přístupu k zaměstnání a jeho udržení), finanční právo (daňová zvýhodnění), správní právo (např. oblast vzdělávání, oblast dopravy a služeb, slev na některých poplatcích atd.). Cíli výzkumu poslouží co nejuplněnější analýza platných právních předpisů ve vztahu k osobám se zdravotním postižením z výše uvedených odvětví. Zjištěné poznatky mohou přispět k získání validních údajů pro tvorbu programů a opatření zaměřených na snížení nepříznivých dopadů zdravotního postižení osob do všech oblastí jejich života.

Monitoring změn v zahraničních důchodových systémech ukázal, že se nadále potýkají se závažnými problémy vyvolanými zejména nepříznivým demografickým vývojem, stárnutím populace, zvyšováním věku dožití a nízkou porodností. Ve většině vyspělých zemí proto dochází k úpravám nebo dokonce zásadním reformám důchodových systémů. Sledování aktuálních trendů a charakteru přijímaných opatření má proto značný význam. Pozornost byla věnována zejména opatřením základního pilíře. Cílem bylo podat především základní informace, které byly v případě potřeby doplňovány o vysvětlující informace, kontext, pozadí nebo okol-

nosti jednotlivých opatření apod. Informace byly získávány zpracováním dokumentů mezinárodních a zahraničních institucí a organizací, rešeršemi významných internetových zdrojů s důchodovou problematikou, monitorováním webových stránek institucí jednotlivých zemí, do jejichž kompetence a sféry zájmu tato problematika spadá, zpracováním zahraniční literatury a dalších relevantních pramenů. Jako prvotní orientační zdroj informací sloužil v některých případech také denní tisk a další sdělovací prostředky. V roce 2011 byly kromě obvyklých informací vypracovány i mezinárodní přehledy o souběhu starobních důchodů s příjmy z výdělečné činnosti a o zdanění důchodů.

Výzkum problematiky úplných nákladů práce

Výzkum byl zaměřen zejména na tyto problémové okruhy:

- úplné náklady práce ve veřejné správě,
- zhodnocení systému odměňování zaměstnanců, jejichž prostředky na platy jsou zcela nebo převážně hrazeny z veřejných zdrojů, komparace českého platového systému se systémy odměňování obdobných okruhů zaměstnanců a zaměstnavatelů ve vybraných členských státech EU,
- dlouhodobé sledování a hodnocení procesu utváření ceny práce,
- monitoring nákladů práce v ČR a ve státech Evropské unie.

Monografie **Úplné náklady práce ve veřejné správě** vychází z výzkumu, který se orientoval na civilní sektor veřejné správy, nezabýval se tedy platovým systémem ústavních činitelů, soudců a ozbrojených složek. ČR se svým 5,8% podílem veřejné správy na zaměstnanosti řadí do dolní třetiny zemí EU s nižším rozsahem správního aparátu. Tak jako ve většině zemí s nižší než průměrnou výdělkovou hladinou EU jsou náklady práce v české veřejné správě vyšší než v průměru a v komerčních službách. Platový systém pro zaměstnance veřejné správy v ČR je založen na kogentním vymezení úrovně a podmínek odměňování za práci. Záměrem je ochraňovat zájmy daňových poplatníků na efektivním vynakládání veřejných financí, odměna za práci však za těchto podmínek není tržně ani společensky ukotvena.

Růst platové a celkové výdělkové úrovně ve veřejné správě je dán nesystémovým (nepravidelným) zvyšováním platových tarifů, posílením objemu rozpočtových prostředků na platy celkem nebo v jednotlivých úsecích veřejné správy, popř. racionalizačními úpravami počtu zaměstnanců. Platový systém zaměstnanců veřejné správy na centrálních orgánech a samosprávě byl a je v čase pod tlakem restriktivních opatření různé intenzity. Cílem projektu bylo ověřit, zda nedochází k nekontrolovanému posilování mimoplatových plnění v položkách sociální požitky a zejména ostatní sociální výdaje. Podle údajů ČSÚ v odvětví veřejné správy, obrany a povinného sociálního zabezpečení v uplynulých deseti letech dynamicky rostl podíl vedlejších nákladů práce¹ na úplných nákladech práce, zatímco v jiných odvětvích, zejména v podnikatelské sféře, klesal ve prospěch přímých nákladů². Výzkum zhodnotil systém utváření úplných nákladů práce ve veřejné správě, přičemž byl uplatněn samostatný přístup k ústředním orgánům, zejména v civilním sektoru, a k orgánům územní samosprávy. Rešitelé věnovali pozornost motivačnímu působení jednotlivých institutů systému a dopadům kolektivního vyjednávání.

Výzkum se opíral o aktuální a detailní data ČSÚ o úplných nákladech práce v letech 2000–2009, o data Eurostatu ze statistiky národních účtů a nákladů práce. Významným zdrojem byla i databáze ISPV a ISPP, které provozuje MPSV. Podmínky a výstupy kolektivního vyjednávání rešitelé konzultovali se zástupci Odborového svazu státních orgánů a organizací. Podrobné údaje o struktuře nákladů práce v zemích EU autoři čerpali z posledního šetření, které proběhlo v členských zemích v roce 2008. Zhruba roční zpoždění zpracování a publikace statistiky úplných nákladů práce v ČR a statistiky Labour costs v EU neumožnilo zahrnout do analýzy rok 2010.

Monografie **Zhodnocení systému odměňování zaměstnanců, jejichž prostředky na platy jsou zcela nebo převážně hrazeny z veřejných zdrojů, komparace českého platového systému se systémy odměňování obdobných okruhů zaměstnanců a zaměstnavatelů ve vybraných členských státech EU** vychází z výzkumu zpracovaného VÚPSV, v. v. i., spolu s VŠFS, o. p. s., v letech 2010–2011. Výzkum se orientoval na civilní sektor a nezabýval se platovým systémem ústavních činitelů, soudců a ozbrojených složek.

V ČR je platový systém pro zaměstnance, jejichž náklady na odměňování jsou hrazeny z veřejných zdrojů („platový systém ve veřejné sféře“), uplatňován u zhruba 1/5 všech zaměstnanců. Je založen na kogentním vymezení úrovně a podmínek odměňování za práci. Záměrem je ochraňovat zájmy daňových poplatníků na efektivním vynakládání veřejných financí a současně omezovat u zaměstnanců institucí veřejné sféry v zájmu kvalitního poskytování služeb kolísání úrovně jejich plateb podle

výkyvů tržní ekonomiky a trhu práce. Zákonné vymezení úrovně a podmínek poskytování platů vychází z jednotných principů, je podrobně a prakticky platí pro všechny pracovníky veřejné sféry s výjimkou vybraných funkcí, např. ústavních činitelů, soudců, státních zástupců, funkcionářů obcí a v ozbrojených silách.

Růst platové a celkové výdělkové úrovně je dán a) občasným (nepravidelným) zvyšováním platových tarifů (posílení objemu rozpočtových prostředků na odměňování obecně nebo v jednotlivých úsecích rozpočtové sféry, popř. racionalizačními úsporami počtu zaměstnanců), b) růstem platové (výdělkové) úrovně jednotlivých zaměstnanců, který se v systému realizuje kariérem postupem na základě zvyšování složitosti a obtížnosti podmínek vykonávaných pracovních činností (postup platovými třídami, soustava příplatků) a dobou započítatelné praxe („stážový automat“ platových stupňů). Systém umožňuje oceňování dlouhodobé výkonnosti zaměstnanců (osobní příplatek) a plnění mimořádných a zvlášť významných úkolů prostřednictvím odměn. Motivační působení systému je výrazně zaměřeno na zvyšování kvalifikačně-vzdělanostní struktury zaměstnanců orgánů a institucí veřejné sféry; v tomto směru existují v systému limity osobního rozvoje platové úrovně podle jednotlivých úrovní vzdělání. Během doby se projevila omezení a slabiny jednotného pojetí, zejména původní jednotnosti úrovně platových tarifů (jednotné platové stupnice). Tlaky profesních skupin zaměstnanců (pedagogičtí pracovníci, zdravotničtí pracovníci, zaměstnanci územních samosprávných celků) vedly k rozrůznění úrovní platových tarifů a určité diverzifikaci systému.

Z mezinárodního srovnání vyplývá, že se český platový systém blíží kontinentálnímu modelu, uplatňovanému v okolních státech. V posledních 10 letech neprošel výraznějšími koncepčními a systémovými úpravami. Nový zákoník práce (zákon č. 262/2006 Sb.) v podstatě mechanicky převzal ustanovení zákona č. 143/1992 Sb., o platu. Nařízení vlády č. 381/2010 Sb. posílilo manažerské principy v odměňování bez zásahu do základních principů utváření platů. Zvýšila se pravomoc řídicích pracovníků při zařazení zaměstnanců do tarifních tříd při trvalém promínutí požadavků na dosaženou kvalifikaci. Možnost stanovit základní plat v rámci tarifního rozpětí a v nejvyšších platových třídách přiznat osobní plat bez limitování jeho výše omezily i v zahraničí uplatňovaný stážový systém. Atomizovanou platovou politikou limituje pouze rozpočtový objem prostředků na platy.

Česká republika nepřistoupila k aplikaci zákona č. 218/2002 Sb., služební zákon. Zaměstnání ve veřejném sektoru, zejména ve státní správě, se stále řídí pracovní právními vztahy. Nevznikla systemizace pracovních míst zejména ve veřejné správě. Neustavila se stabilizovaná, kvalifikovaná a nezávislá skupina zaměstnanců ve služebním poměru se specifickými povinnostmi, která zajišťuje služby veřejného sektoru bez ohledu na hospodářský, sociální a politický vývoj.

Dlouhodobé sledování a hodnocení procesu utváření ceny práce dále pokračovalo, v r. 2011 se zaměřilo na a) zhodnocení vývoje nákladů práce a efektivnosti práce po roce 2000 a v období hospodářské konjunktury, b) vývoj nákladů práce a jednotkových nákladů práce na počátku hospodářské krize v ČR, zemích EU a USA.

Vývoj nákladů práce a efektivnosti využití práce po roce 2000 a v období ekonomické konjunktury v porovnání ČR s ostatními zeměmi EU a USA se zabývala monografie *Labour Costs, Unit Labour Costs and the Labour's Share in Costs in the Czech Republic in 2000 to 2008*³. Autoři zhodnotili tuzemské a zahraniční informační zdroje a metodické rozdíly v datech. Vyhodnotili vývoj objemu a struktury nákladů práce vč. zdanění práce, jednotkových nákladů práce a podílu práce na jednotkových nákladech. Po zhodnocení využití práce a utváření její ceny upozornili na rizika pohybu ceny a nákladů práce. Zkoumali odděleně vývoj do roku 2003 a po vstupu České republiky do EU. Charakterizovali vliv dopadu cenové a mzdové konvergence na růst nákladů práce v ČR a rizika zeslabování konkurenční výhody levné práce v ČR. K diskusi předložili propočet podílu práce na nákladech a jeho aplikaci. ČR společně se SR vykazují zhruba 2/3 podíl práce na jednotkových nákladech ve srovnání s ostatními zeměmi EU s tendencí dalšího poklesu. Konkurenceschopnost českých podniků ohrožuje stále rostoucí podíl spotřeby surovin a energie, cena práce není v této souvislosti rozhodujícím problémem.

Objemu a ceně práce v prvním období hospodářské krize, tj. ve druhé polovině roku 2008 a v roce 2009, se věnovala monografie **Vývoj nákladů práce a jednotkových nákladů práce v ČR a EU na počátku hospodářské krize**⁴, která charakterizovala a analyzovala změny v porovnání s předchozí konjunkturou. Zhodnotila základní problémy pohybu nákladů a efektivnosti práce za nových makroekonomických proporcí. Srovnání statistických údajů ČSÚ, Eurostatu a OECD potvrdilo rigiditu trhu práce. Růst ceny práce pokračoval v důsledku minimálně roční platnosti kolektivních smluv, zaměstnavatelé na útlum poptávky na trhu reagovali

razantním snížením nepovinných vedlejších nákladů práce, jejichž váha je však v českých úplných nákladech minimální. V důsledku ještě stabilního objemu práce a poklesu produktivity růsty jednotkové náklady práce. V paritním vyjádření však byl jejich růst eliminován poklesem kursu národní měny o 6 %. Vyrovnání proporcí mezi objemem, cenou práce a produktivitou v rámci EU a ČR lze na základě zkušeností z USA očekávat až v roce 2010, což bude možné ověřit vzhledem ke zhruba dvouletému zpoždění publikování podstatných údajů až v roce 2012.

Pokračovalo šetření Eurostatu o dosažených výdělcích vybraných zaměstnání vládního sektoru Compensation of government employees 2008–2009–2010 v rámci Evropského srovnávacího programu a šetření hrubých a čistých výdělků úředníků ústředních orgánů Standard Remuneration Questionnaire (SRQ) v letech 2010–2011. Ustav také spolupracoval s MV a ČSÚ na formulaci českého stanoviska k novele služebního a pracovního řádu EU (Staff Regulations of Officials of the European Union).

Průběžný **monitoring nákladů práce** je prováděn už od roku 2005 a sleduje pohyb nákladů práce a využití práce v ČR a v zemích EU, od roku 2007 i v USA, přičemž uvádí data za 5 předchozích let za využití dat ČSÚ, Státního závěrečného účtu ČR, Eurostatu, OECD a U.S. Department of commerce. Údaje za předchozí rok jsou aktualizovány na základě zpřesňujících propočetů HDP a PPS. Sledovány jsou a) úroveň a pohyb nákladů práce z dat ČSÚ a Eurostatu, b) pohyby jednotkových nákladů práce v národní cenové hladině a v rámci EU podle standardu kupní síly (PPS) z údajů Eurostatu a U.S. Department of commerce, c) vývoj zdanění práce na straně zaměstnavatele a zaměstnance na základě kombinace údajů ČSÚ, Eurostatu a OECD.

Precizace či doplnění některých údajů se opírá o specifické metody renomovaných institucí v zahraničí a VÚPSV. Zpracování šetření o nákladech práce ČSÚ a Eurostatu má roční, resp. dvouleté zpoždění, totéž platí pro předběžné výstupy z národních účtů sloužící pro propočty jednotkových nákladů práce a faktorů jejich pohybu, definitivní data jsou však k dispozici až následující rok. Bulletin No. 5, Monitoring nákladů práce v ČR, ve státech Evropské unie a v USA v letech 2004–2009 vydal VÚPSV, v. v. i., jako přílohu k již zmíněné monografii *Vývoj nákladů práce a jednotkových nákladů práce v ČR a EU na počátku hospodářské krize*⁵. Z mezinárodního srovnání vyplývá, že české jednotkové náklady práce (dále jen „JNP“) dosáhly proporce standardní v zemích EU-27, nižší byly v postkomunistických zemích (mimo Estonska a Slovinska). Mzdový polštář je vzhledem k produktivitě práce vyčerpán. Nízká relativní cenová hladina v ČR (70 % průměru EU-27 v roce 2008 a 68 % v roce 2009) se odráží v nízkých JNP po přepočtu na standardy parity kupní síly (PPS). Se 60% relací JNP vůči průměru EU se řadí spolu s Estonskem na špičku postkomunistických zemí a je srovnatelná s Maltou, vůči vyspělým zemím se pohybují od 90 % ve Španělsku do 122 % v Belgii. České podniky i nadále mohou využívat mzdovou konkurenci a ČR je z hlediska evropské ceny práce zájmová pro investory. Pro růst JNP v ČR byla rozhodující aplikace Kč. Dynamiku náhrad zaměstnancům eliminoval v národní cenové hladině přírůstek produktivity práce, vzhledem ke změně relace USD k EUR se však rychle zhoršovaly české JNP ve srovnání s dolarovými trhy. Pokles paritních JNP v krizovém roce 2009 ovlivnilo změkčení Kč, což nastalo i v ostatních zemích EU s vlastní měnou. České podniky si zachovaly konkurenční výhodu levné práce.

Výzkum aktuálních otázek rodinné politiky s ohledem na specifika různých fází rodinného cyklu

Výzkum byl zaměřen zejména na tyto problémové okruhy:

- aktivní stárnutí, rodina a mezigenerační solidarita,
- zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – umístění dětí, podmínky péče o děti, financování provozu,
- analýza systému péče o ohrožené děti.

V oblasti **Aktivního stárnutí, rodiny a mezigenerační solidarity** byly na základě dat dvou vln panelového šetření GGS a dalších datových zdrojů provedeny analýzy k tématům demografického chování, demografického stárnutí, genderových nerovností a rodinné politiky. Z demografického hlediska byly analyzovány podmínky narození druhého dítěte a vztah mezi narozením druhého dítěte a ostatními oblastmi života v české společnosti. Byly zkoumány individuální souvislosti rodičovství spojené s intenzitou narození druhého dítěte a vliv charakteristik orientační rodiny, partnerského chování a vzdělání na demografické chování českých žen během společenské transformace a v předcházejících obdobích. Pozornost byla věnována také osamostatňování mladých lidí a jejich bytové situaci a dalším životním podmínkám, i v mezinárodním srovnání.

Dále byli porovnání nesezdaní partneři s manželskými páry dle hodnotové orientace a rozsahu každodenní činnosti - děly práce v domácnosti mezi

partnery s cílem zjistit, zda v kohabitacích došlo k nějakému posunu reálného rozdělení péče o domácnost v porovnání s tradičním manželstvím.

Harmonizace rodiny a zaměstnaní byla pojata ze dvou hledisek, jednak byl zkoumán vztah mezi strukturálními a individuálními determinanty volených strategií harmonizace a jejich efektivitu, jednak byla hledána specifika těchto strategií podle formy rodinného soužití. V tomto kontextu byl sledován mj. vliv rodinné politiky, konkrétní formy péče o děti předškolního věku v ČR a ve vybraných evropských zemích s odlišnou koncepcí rodinné politiky.

Monografie zabývající se seniorskou generací se zaměřily hlavně na mezigenerační vztahy a podporu, různé formy bydlení seniorů, na přístupy a praktiky v poskytování péče a zajišťování potřeb seniorů. Byly provedeny analýzy sociálně ekonomických souvislostí stárnutí vyplývající z nižší produktivity práce a dynamiky výdělků ve vyšším věku. Výzkum se zaměřil na postavení osob starších 50 let na trhu práce a jejich příjmy z pracovní činnosti, a to samostatně u zaměstnanců a sebezaměstnaných. V 90. letech začalo postupně vytlačování starších zaměstnanců manuálních profesí z trhu práce kvůli jejich nižší výkonnosti a zrušení věkového automatu z podnikových mzdových systémů. Vyšší výdělků zaměstnanců starších šedesáti let jsou dány nárůstem podílu nemanuálních a kvalifikovaných činností v dané věkové kategorii. Na sektoru OSVČ se senioři podílejí zhruba 1/3, takže vzhledem k počtu sebezaměstnaných ve středním věku lze očekávat růst významu samostatné výdělečné činnosti starších osob. Jejich odchod z ekonomické aktivity však bude přinášet rizika v zajištění ve stáří, neboť nízké platby do důchodového systému vyústí v nejnižší úroveň starobních důchodů, přičemž zhruba polovina z nich si nevytváří finanční rezervy.

Při zkoumání spotřebních vydání domácností důchodců a zaměstnanců, vývoj spotřebních vydání dle zadaných věkových kohort a vztahy mezi rozložením příjmů do výdajových položek k uspokojení potřeb pro život člověka zbytečných a nezbytných.

Modelování dopadů stárnutí populace do fiskální politiky, systému sociálního a zdravotního zabezpečení a životního standardu ekonomicky neaktivních vycházelo z analýz trendů spotřebních zvyklostí a sociálních a zdravotních potřeb starší části populace a demografických či ekonomických projekcí EK. Očekávat lze nižší růst produktivity, resp. její pokles, a změnu struktury ekonomiky vzhledem k růstu váhy méně produktivních služeb pro seniory, v nichž však zase vzniknou pracovní místa pro starší zaměstnance. Změny ve spotřebě budou zřejmě klást zvýšené nároky na přerodělování zdrojů veřejných rozpočtů.

Informace o finanční gramotnosti a preferencích životního stylu ve vyšším věku přineslo šetření umožňující analýzu úrovně finanční gramotnosti (schopnosti, informovanosti a hodnotových preferencí) ve vztahu k přípravě na stárnutí a preferovanému životnímu stylu ve vyšším věku. Cílem bylo zjistit, do jaké míry lidé v ČR plánují odchod do důchodu a jak jsou na něj připraveni. Podle jejich postoje k přípravě na důchod a k roli jedince a státu v zabezpečení ve stáří byla vytvořena jejich typologie. Následně byly zkoumány možnosti státních institucí ovlivnit přípravu starších osob na důchod přijetím opatření směřujících ke zvýšení finanční gramotnosti populace a znalosti jako předpokladu plánování důchodu.

Na základě provedených analýz pak byly v rámci jednotlivých publikovaných statí formulovány závěry pro veřejné politiky, především rodinnou, ale také např. trhu práce, vzdělávací či politiku rovných příležitostí.

Základním cílem projektu **Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – umístování dětí, podmínky péče o děti, financování provozu** bylo získat údaje o stávající praxi fungování zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále ZDVOP), jež měly sloužit jako podklady pro legislativní změny týkající se jejich fungování a financování. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování jeho základních životních potřeb včetně ubytování a v zajištění lékařské péče zdravotnickým zařízením, psychologické a jiné nutné péče.

Projekt se opíral o kvalitativní i kvantitativní výzkumné metody (kulatý stůl se zástupci ZDVOP, expertní rozhovory, kvantitativní sběr dat o fungování ZDVOP a dětech do těchto zařízení umístovaných). Výzkumu se zúčastnilo celkem 49 ZDVOP (z toho 15 Klokánek FOD se střídavou péčí, 23 ZDVOP při ústavních zařízeních a 11 ZDVOP dalšího typu - samostatné organizace, neziskové organizace apod.). Byly zmapovány také všechny stávající rodinné Klokánky FOD (18). Obsahově se výzkum zaměřil na důvody svěřeni dítěte do péče ZDVOP, charakteristiku dětí v péči ZDVOP (věk, rodinná situace, zdravotní stav), délku pobytu dětí a důvody ukončení jejich pobytu, rozsah a způsob poskytování péče a odborné pomoci ze strany ZDVOP (dítěti i rodině - poradenství, psychologická pomoc, sociální práce, zajištění zdravotní péče), spolupráci ZDVOP s orgány sociálně-právní ochrany dětí a dalšími zainteresovanými subjekty, ekonomické otázky provozu ZDVOP.

Ve fungování jednotlivých zařízení byly díky nejasné stávající právní úpravě zaznamenány velké rozdíly. Dosud není jednoznačně vymezeno, jaké je poslání ZDVOP, jak dlouho a jaká má být poskytnuta péče, jaké služby mají být vlastně zajišťovány. Proto je třeba určitou standardizaci a jasné legislativní vymezení ZDVOP považovat za velmi opodstatněné. Měly by však probíhat v souladu s praxí a respektovat zájmy dětí a nemuselo by nutně docházet k rušení různých forem ZDVOP dle jejich klientely a zaměření.

Proběhla také **analýza systému péče o ohrožené děti**. V červenci 2009 přijala vláda Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na roky 2009–2011 definující klíčové aktivity nutné ke zvýšení kvality práce s ohroženými dětmi a rodinami. Hlavním cílem transformace je zvýšení kvality práce a dostupnosti služeb pro ohrožené děti a rodiny, sjednocení postupu pracovníků, snížení počtu dětí dlouhodobě umístěných v ústavní péči a zvýšení jejich životních šancí, podpora rozvoje jejich osobnosti, nadání, rozumových i fyzických schopností a zachování životní úrovně nutné pro jejich tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální vývoj. Vzhledem k nedostatku komplexních informací o stavu systému práce s ohroženými dětmi byla nutná jeho analýza. VÚPSV, v. v. i., byl proto v roce 2010 MPSV pověřen realizovat pilotní projekt analýzy ve vybraných krajích České republiky. Rozsáhlý terénní výzkum uskutečněný v Olomouckém, Zlínském a Karlovarském kraji byl zaměřen na (1) pobytová zařízení pro děti a mládež, (2) oddělení sociálně-právní ochrany dětí na úřadech obcí s rozšířenou působností (dále jen „OSPOD“) a (3) na další subjekty podílející se poskytovanými službami na práci s ohroženými dětmi a rodinami. Na ně v roce 2011 navázaly regionální analýzy uvedených krajů s cílem přejít od komplexní analýzy hlavních stránek systému k detailním regionálním analýzám, plně vytěžit data a poskytnout podrobnější informace MPSV i pracovištím pilotních krajů. Výzkum se zaměřil také na vzájemné vazby dílčích složek systému s cílem doplnit portfolio empirických dat o dotazníkové šetření mezi poskytovateli sociálních služeb ve všech třech krajích, protože spolupráce s externími subjekty je v systému nepostradatelná vzhledem k nedostatku personálních kapacit pro terénní práci na OSPOD a potřebě specializovaných forem pomoci. Formy externí pomoci jsou však do značné míry determinovány jejich teritoriálním rozmístěním. Nedostatků v dostupnosti a kapacitách jsou pocíťovány v případě potřeby mediace, sociálně aktivizačních služeb, zajištění cenově dostupného bydlení či ubytování na přechodnou dobu a poradenství (především právního a finančního). Další překážkou vzájemné spolupráce akterů jsou často odlišné přístupy ke klientům ze strany sociálních pracovníků OSPOD a neziskových organizací poskytujících sociální a další služby, odlišné pojetí služby, kompetenční spory apod.

Omezené možnosti včasného zapojení externích služeb se projevují prodlevami při řešení případů či volbou alternativních způsobů řešení ze strany OSPOD. Omezená dostupnost některých služeb klade na klienty vyšší časové a finanční nároky a ve svém důsledku často snižuje jejich ochotu služby využívat. Neochota klientů ke spolupráci je častým problémem, na který sociální pracovníci v souvislosti se zapojováním externích subjektů při řešení případů narážejí.

Vedle krajských analýz byly v rámci projektu upraveny rovněž nástroje pro sběr dat a analýzu systému péče o ohrožené děti. Pro analýzu uskutečněnou v roce 2010 byla zvolena komplexní metodika sběru dat, převzatá od organizace LUMOS. Vzhledem k tomu, že klade relativně velké časové, kapacitní a finanční nároky, byla navržena řešení, jak upravenou metodiku využít (1) pro detailní analýzu systému i (2) pro účely průběžné evaluace a vyhodnocování kroků provedených v rámci transformace systému péče o ohrožené děti v následujících etapách. Navržené nástroje tak mohou sloužit jak pro detailní regionální analýzy, tak ve své navrhované redukované podobě jako nástroj MPSV k průběžnému monitoringu celého systému péče o ohrožené děti.

Výzkum otázek politiky zaměstnanosti a sociálního dialogu

Výzkum byl zaměřen zejména na tyto problémové okruhy:

- analýza flexibilních forem práce a systémů sociálního dialogu ve vybraných zemích EU,
- zajištění komplexního řešení systému podpory zaměstnávání osob se zdravotním postižením, návrh metodologie, analytických podkladů, příprava systémových změn a vzdělávacích materiálů v návaznosti na další projekty vzdělávání zaměstnanců,
- odhadování vzdělanostních potřeb v regionech v ČR,
- oživení trhu práce v pokrizovém období,
- optimalizace práce poradců pro zprostředkování zaměstnání na úřadu práce v ČR,
- Social Experimentation for Active Ageing.

Analýza flexibilních forem práce ve vybraných zemích EU měla zhodnotit možnost implementace vhodných opatření v našich podmínkách, přičemž výběr zemí pro účely analýzy vycházel z konceptu „kvality života“, umožňujícího kvantitativně zjistit úroveň kvality pracovních míst v jednotlivých členských zemích EU podle typologie jednotlivých „modelů kvality zaměstnání“. Jednotlivé skupiny byly pro účely analýzy reprezentovány Německem, Nizozemskem, Španělskem, Slovinskem a Slovenskem, u nichž byly provedeny rozbor obecné situace a vývoje trhu práce, uplatňování flexibilních forem práce na trhu práce z hlediska jejich vlivu na celkovou situaci na trhu práce, zaměstnanost, příp. nezaměstnanost, produktivitu práce a zvyšování konkurenceschopnosti podniků. Dále byl proveden rozbor legislativní úpravy flexibilních forem práce a jejich zhodnocení s využitím SWOT analýzy.

Rozdíly mezi jednotlivými evropskými zeměmi z hlediska rozvoje flexibilních forem zaměstnávání a pracovní doby jsou vedle pracovněprávní legislativy ve významné míře ovlivněny faktory jiné povahy (tradičním dělením genderových rolí, postavením žen na trhu práce, převládajícím hodnotovým klimatem a historickým přístupem, tj. tradicemi v oblasti politiky zaměstnanosti a sociální politiky). Pro analýzu účinnosti flexibilních forem zaměstnání a pracovní doby na trh práce a zaměstnanost a při úvahách o případném transferu relevantních opatření do našich podmínek je nutné porozumět i širšímu společenskému a kulturnímu kontextu jejich uplatňování. Z těchto důvodů byla zvolena metoda sekundární analýzy informačních zdrojů v kombinaci s výzkumným designem tzv. mnohočetných případových studií uplatňování a regulace flexibilních forem zaměstnání ve vybraných zemích.

Výsledky provedené sekundární analýzy informačních zdrojů a literatury (jak na obecné úrovni, tak na úrovni jednotlivých vybraných zemí) byly využity k vypracování podrobné osnovy národních studií. Vyhledání a oslovení s nabídkou na spolupráci byli experti ve vybraných zemích, kteří se v současné době věnují zpracování národních studií. Ty tedy budou zpracovány odborníky na trh práce, kteří v dané zemi žijí, proto by ve studiích měly být zohledněny i zdánlivě nesouvisějící, ale v konečném důsledku třeba velmi významné souvislosti legislativní úpravy a praktické realizace flexibilních forem zaměstnání a organizace pracovní doby. Budou zpracovány podle jednotné struktury a závěry národních studií budou s experty dále diskutovány. Průběžně přitom probíhají analytické práce na zmapování problematiky flexibilních forem práce v podmínkách naší republiky.

Zhodnocení využívání flexibilních forem práce ve vybraných zemích a jejich možné implementace v podmínkách České republiky bude provedeno pomocí SWOT analýzy. Po dokončení národních studií, zanalyzování a zhodnocení jejich výsledků z hlediska možné implementace vybraných opatření v podmínkách ČR bude uplatněna metoda brainstormingu, k diskusi budou přizváni zástupci zaměstnavatelů, zaměstnanců a státu a budou vymezena doporučení a hlavní bariéry v případě zavedení vybraných návrhů v podmínkách ČR.

Prvořadým úkolem projektu **Analýza systémů sociálního dialogu ve vybraných zemích EU** je zpracování analytických studií o národních systémech sociálního dialogu a kolektivního vyjednávání ve vybraných evropských zemích (Slovensko, Rakousko, Polsko, Francie, Velká Británie, Irsko). Na základě těchto národních monografií, obsahově strukturovaných podle předem určené jednotné osnovy a zachycujících vývoj v posledních deseti až patnácti letech, bude provedena zobecňující komparace jednotlivých systémových indikátorů, zahrnujících: a) legislativní rámec sociálního dialogu a KV - individuální pracovní právo a jeho vztah k systému KV, koaliční právo, kolektivní pracovní právo, vymahatelnost závazků z KV včetně právní úpravy v oblasti individuálních a zejména kolektivních sporů; b) systém sociálního partnerství - struktura sociálního partnerství na národní, sektorové a regionální úrovni, kapacita sociálních partnerů a její vývoj, některé další aspekty národního systému sociálního partnerství; c) systém reprezentace zaměstnavatelských zájmů - organizace zaměstnavatelů na národní, sektorové a regionální úrovni (vznik organizací, základní strukturální a velikostní parametry členské základny, cíle a prioritní zaměření činnosti včetně případné účasti na regulaci procesu KV a účasti na sjednávání KS, účast na legislativním procesu a tripartitních jednáních, členství v evropských a mezinárodních organizacích, případně další specifické aspekty organizace zaměstnavatelů a jejího působení); d) systém reprezentace zaměstnaneckých zájmů: odbory - vznik organizací, základní strukturální a velikostní parametry členské základny, účast na legislativním procesu a tripartitních jednáních, členství v evropských a mezinárodních organizacích; e) reprezentace zaměstnaneckých zájmů na pracovišti; f) tripartitní sociální dialog a vliv tripartitního vyjednávání v sociální a hospodářské oblasti (národní, regionální a odvětvové tripartitní instituce, způsob jejich vzniku a organizační výstavba, právní respektive statutární regulace tripartitních struktur, čle-

nové a otázka jejich reprezentativity, prioritní tematické zaměření tripartitních institucí, výsledky jejich dosavadní činnosti a výstupy z jednání včetně charakteru a četnosti případných dohod); g) bipartitní vyjednávání a jeho kapacita, centralizace, resp. decentralizace kolektivního vyjednávání - zvláště se zřetelem k charakteru vyjednávání na národní úrovni, jeho předpokladům a výstupům, dále kolektivní vyjednávání na úrovni odvětvové, podnikové, případně i regionální, obsah kolektivních smluv, závaznost a vynutitelnost plnění závazků sjednaných v kolektivních smlouvách, principy a procedury rozšiřování závaznosti kolektivních smluv; h) podpora KV ze strany státu - rozsah a způsoby podpory poskytované rozvoji sociálního partnerství, inovacím a kapacitě KV; i) překážky bránící rozvoji KV, diskuse o problematice KV - legislativní a jiné systémové bariéry.

Studie bude doplněna o analýzu nadnárodního vyjednávání a sjednávání nadnárodních kolektivních smluv. Jde o poměrně méně známou problematiku v českém prostředí, jež však zejména z pohledu perspektivy sociálního dialogu v Evropě má s ohledem na rostoucí působení nadnárodních společností relativně významný potenciál.

V roce 2011 byly zahájeny práce na rozsáhlém projektu **Zajištění komplexního řešení systému podpory zaměstnávání osob se zdravotním postižením, návrh metodologie, analytických podkladů, příprava systémových změn a vzdělávacích materiálů v návaznosti na další projekty vzdělávání zaměstnanců**. Cílem je zpracovat metodologii sběru dat pro účely sledování statistiky OZP s navazujícím pilotním ověřením a nastavením podmínek pro opakování sběru dat, provést reprezentativní výběrové šetření s cílem zjistit sociálně ekonomickou situaci a hodnoty OZP v produktivním věku (18–65), provést studii veřejných výdajů na profilových skupinách OZP a analýzu jejich potřeb, analýzu institucionálních faktorů ovlivňujících ekonomické chování a motivaci OZP. Dále uskutečnit analýzu zaměstnanosti OZP a využívání nástrojů a opatření politiky zaměstnanosti z pohledu zaměstnavatele a analýzu využití nástrojů a opatření politiky zaměstnanosti a využívání zdrojů ESF vzhledem k jejich inovativnosti a k jejich potenciálu pro další rozšíření jako nástrojů politiky zaměstnanosti. Na základě získaných poznatků bude vypracován návrh úpravy stávajícího systému podpory zaměstnávání OZP – zpracování silných a slabých stránek navržených alternativ, vytvoření metodika práce s cílovou skupinou pro ÚP a ČSSZ, zpracování vzdělávací moduly pro poradce a zprostředkovatele ÚP, jež budou následně pilotně ověřeny. K výstupům projektu bude patřit také databáze dobré praxe, obsahující zahraniční zkušenosti v oblasti národních politik zaměstnanosti OZP.

Cílem projektu **Odhadování vzdělanostních potřeb v regionech v ČR** je vyvinout metodiku a sestavení počítačového modelu pro odhadování vzdělanostních potřeb, zajistit potřebná vstupní statistická data pro potřeby modelu a jeho aplikace v konkrétním regionu. Při řešení projektu probíhá spolupráce s University of Warwick v Coventry ve Velké Británii, kde se řešení podobné problematiky dlouhodobě věnují. Pro praktické ověření modelu v konkrétních podmínkách byl zvolen Ústecký kraj.

V roce 2011 byly práce soustředěny na sestavení počítačového modelu, programování a ověřování jeho složek, prezentaci prací na vývoji modelu na intranetu VÚPSV, získávání vstupních dat pro vybraný region, ověřování poměrů v cílovém regionu s cílem upřesnit vstupní data, týkající se očekávaného vývoje zaměstnanosti a vývoje počtu absolventů středních škol v kraji, a vývoj metod pro predikci některých ukazatelů pracovního trhu na úrovni kraje.

Vedle těchto činností bylo dále nutno řešit zejména sestavování časových řad proměnných Výběrového šetření pracovních sil za situace, kdy v datech za rok 2011 došlo k neočekávaným změnám ve struktuře (omezení dotazu na obor vzdělání a volba jiné klasifikace zaměstnání CZ-ISCO). Napojení na dosud užívanou klasifikaci KZAM-R a doplnění proměnné Obor vzdělání v datech VŠPS pro rok 2011 není dosud vyřešeno.

V následujícím období pak bude provedena prognóza vzdělanostních potřeb v Ústeckém kraji, zejména odhad šancí absolventů středních škol v kraji na získání zaměstnání a odhad šancí potenciálních investorů na získání vhodně vzdělaných pracovníků. Zpracovaná prognóza poskytne decizní sféře důležité podklady pro tvorbu opatření na odstranění nerovnováhy na regionálním trhu práce. Výstupy a využití prognostických funkcí modelu budou nabídnuty i zástupcům ostatních krajů či vyšších územních celků.

Cílem projektu **Bariéry integračního procesu reflexi cizinců z třetích zemí** je vytvořit kvalifikovanou metodiku specifického výzkumu veřejného mínění na téma integrace a její bariéry, která by prostřednictvím vybraných kvalitativních ukazatelů umožňovala dlouhodobé monitorování názorů a postojů cizinců z třetích zemí a tím i posuzování a hodnocení stupně integrace cizinců z třetích zemí do české společnosti. Má umožnit pravidelný nebo náhodný monitoring bez ohledu na příslušnost k národnostní komunitě a je založena na motivačních a postojových ukazatelích, které nelze zís-

kat ze statistických (administrativních) dat. Navržená metodika bude otestována dotazníkovým šetřením na výběrovém vzorku 250–300 respondentů z Ukrajiny, Vietnamu a Ruska. Do budoucna tak bude možné vytvořit specifickou bázi kvalitativních ukazatelů monitorujících průběh integrace cizinců ze třetích zemí do české společnosti, kterou bude možné využít při přípravě adekvátních opatření na centrální i lokální úrovni.

Cílem projektu **Oživení trhu práce v pokrizovém období** bylo a) provést analýzu vývoje volných pracovních míst v letech 2008–2011, a to na základě údajů OKpráce z Integrovaného portálu MPSV a b) v souvislosti se zrušením povinnosti zaměstnavatelů hlásit volné pracovní místo úřadům práce doplnit (kompenzovat) současnou databázi hlášených volných pracovních míst tak, aby k 1. lednu 2012 byl funkční systém sběru dat volných pracovních míst i z jiných zdrojů. Byly proto analyzovány základní trendy v oblasti poptávkové stránky trhu práce od roku 2008 a posouzeny stávající portály volných pracovních míst největších soukromých provozovatelů. Výstupem byl materiál, obsahující a) textovou část o vývoji volných pracovních míst od roku 2008 z integrovaného portálu MPSV, b) posouzení současných provozovatelů elektronických databází volných pracovních míst na českém trhu práce, c) porovnání současné databáze volných pracovních míst provozované MPSV s databází vybrané společnosti (společnost LMC, s. r. o.) a d) doporučení pro monitoring poptávkové stránky trhu práce po roce 2011. Současně byly vypracovány metodické pokyny pro provoz databáze volných pracovních míst. Nabízené pracovní pozice společnosti LMC jsou tříděny podle regionů ČR, dosaženého vzdělání, kategorií zaměstnání KZAM/CZ-ISCO (ve třech úrovních třídění), typu pracovní smlouvy (pracovní smlouva, živnostenský list), pracovního úvazku (plný, zkrácený pracovní úvazek), délky pracovního úvazku (doba určitá, neurčitá), specifických kategorií (pracovní místa pro ženy na mateřské dovolené, OZP, důchodce atd.). Přínosem studie je zejména vytipování předností a nedostatků internetového portálu soukromého provozovatele v porovnání s dosud používanou centrální evidencí volných pracovních míst MPSV, přínosem jsou také metodické pokyny pro provoz nového systému sběru dat o volných pracovních místech a doporučení pro centrální monitoring poptávkové stránky trhu práce v nadcházejícím období.

V rámci projektu **Optimalizace práce poradců pro zprostředkování zaměstnání na úřadu práce v ČR** byla provedena analýza poradenského procesu, která ukázala různé formy modifikace reálných cílů práce poradců pro zprostředkování, ukazující na spontánní vývoj systému služeb zaměstnanosti zachycený na počátku roku 2011. Projevují se dvě základní transformační tendence poradenského systému, tj. posílení efektivity výkonu poradenství (creaming effect) a posílení účinnosti v oblasti sociální pomoci potřebným či dlouhodobě nezaměstnaným při současně snaze zabránit zneužívání poradenského systému těmi, kteří nechtějí pracovat. Motivací transformace reálných cílů systému je zřejmě snaha o udržení funkčnosti systému služeb zaměstnanosti za rostoucího počtu uchazečů a aktuálního nedostatku zdrojů. Profesní logika by naopak měla vést ke zvýšení účinnosti opatření z hlediska nalezení a tvorby volných pracovních míst a z hlediska aktivizace uchazeče pro lepší zaměstnatelnost na regionálních trzích práce. Tento aspekt transformace cílů se však příliš neprojevil.

V poradenství pro zprostředkování se naplno projevují faktory omezující práci poradců, zejména subjektivně silně pociťovaný nedostatek času na poradenskou práci s uchazeči i na podporu těch uchazečů, u nichž ztráta zaměstnání vyvolala krizovou finanční, rodinnou a životní situaci. Jako velmi podstatná překážka je poradci vnímána také situace na trhu práce, nedostatek volných pracovních míst. Pociťují potřebu opatření k podpoře tvorby nových pracovních míst a aktivizaci nezaměstnaných uchazečů v období nedostatku pracovních příležitostí.

Při poradenství pracovníci výrazně standardizují a zjednodušují aplikaci aktivizačních nástrojů a upozorňují na nedostatečnou rozpracovanost formálních nástrojů k řešení problémů a na nutnost redukovat poradenskou aktivitu jen na menší okruh uchazečů o zaměstnání, kteří chtějí pracovat, ale k uplatnění na trhu práce si nemohou pomoci sami. Pro ty, kteří si mohou pomoci sami, nemají dostatečně kvalitní a individuální nástroje podpory, a pro ty, kteří pracovat nechtějí, jsou nástroje APZ zase málo robustní a účinné. Z hlediska organizační logiky udržení funkčnosti systému postupují poradci velmi „racionálně“.

Současný poradenský proces není i přes pozitivní iniciativy poradců ÚP uspořádán na základě profesních zásad poradenství na trhu práce, což se projevuje i v málo rozvíjeném kontaktu se zaměstnavateli a v jen slabé snaze zpřesňovat a vyjasňovat kvalifikační a kompetenční potřeby pracovních míst. Převažující administrativně organizační ráz poradenského procesu je největší překážkou větší diferenciace pracovních postupů. Fungování systému služeb zaměstnanosti v posledních letech je tak téměř výlučně výsledkem neformálních iniciativ operačních poraden-

ských pracovníků a jejich přímých nadřízených. Funkčnost poradenského procesu je vykoupena jeho větší standardizací, nižší efektivitou a faktickou redukcí poradenských a zprostředkovacích aktivit na omezený okruh cílových skupin.

Na mezinárodním výzkumném projektu **Social Experimentation for Active Ageing** zaměřeném na cílovou skupinu nezaměstnaných starších padesáti let participovaly tyto instituce: QeC-ERAN (BE), Edinburgh Chamber of Commerce (UK), Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i. (CZ), Economic Institute of Maribor (SI) and PISCESw Partnerships in Social and Community Enterprise in Social care (UK). Cílem české části projektu bylo realizovat a evaluovat pilotní akce podporující zahájení a udržení samostatného podnikání osob starších 50 let. Projekt byl realizován v regionu České Budějovice ve spolupráci s Jihočeskou hospodářskou komorou a Úřadem práce v Českých Budějovicích, byl rozdělen na motivační, vzdělávací a poradenskou část a zúčastnilo se ho 23 osob z cílové skupiny. K evaluaci bylo využito tzv. akčního výzkumu, přičemž bylo hodnoceno a) nakolik program dosáhl očekávaných efektů, b) nakolik jednotlivé části programu a další okolnosti mohly ovlivnit výsledky programu, c) nakolik byla podpora samostatného podnikání vhodnou formou podpory pro osoby z cílové skupiny, d) nakolik byl použitý postup hodnocení vhodnou formou hodnocení pro podobné programy.

Výsledky projektu mohou být hodnoceny z více hledisek. Ve srovnání s předchozím projektem, který byl zaměřen na osoby ze všech věkových skupin, byl tento program méně úspěšný. Ve srovnání experimentální (6 z 23 účastníků) a kontrolní skupiny (2 z 51 účastníků) lze pozorovat vyšší efekt na zahájení podnikání, zatímco efekt na nalezení zaměstnání byl stejný v obou skupinách. Za jednu z příčin nižšího počtu osob, které nakonec zahájily podnikání, lze považovat preferenci zaměstnání před podnikáním účastníky projektu. Podle členů LARG a účastníků měl projekt vliv na redukcí osamělosti, zvýšení optimismu a zlepšení životní perspektivy účastníků

Výzkum problematiky sociálních služeb, sociální práce a prevence sociálního vyloučení

Výzkum byl zaměřen zejména na tyto problémové okruhy:

- role sociálního pracovníka, ošetřujícího a posudkového lékaře v rámci řízení o přiznání příspěvku na péči,
- analýza výkonu profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR podle formálního ukotvení a podle reálných potřeb v jednotlivých systémech sociální ochrany,
- ucelená rehabilitace osob se zdravotním postižením,
- možnosti vytvoření modelu efektivního financování a poskytování dlouhodobé péče.

V rámci projektu **Role sociálního pracovníka, ošetřujícího a posudkového lékaře v rámci řízení o přiznání příspěvku na péči** byl prostřednictvím analýzy dat shromážděných v rámci kvalitativních případových studií výkonu agendy příspěvku na péči ve třech typově odlišných správních územích (krajské město, obec s dřívějším statutem okresního města, obec s rozšířenou působností) analyzován proces řízení o přiznání této sociální dávky. Pozornost byla soustředěna zejména na to, jak jsou role jednotlivých aktérů v procesu řízení o příspěvek na péči konstruovány, vykonávány a jak probíhá spolupráce mezi těmito aktéry. Cílem bylo také zjistit, v čem stávající pojetí role sociálního pracovníka v tomto procesu podporuje zvládnutí životní situace příjemce příspěvku na péči a v čem tomu naopak brání. Spolupráce zejména mezi sociálními pracovníky a posudkovými lékaři je obtížná kvůli nedostatečnému pochopení a uznání jejich odlišných perspektiv (sociální vs. medicínský pohled). Pomoc běžně poskytovaná sociálními pracovníky žadatelům a příjemcům příspěvku na péči je značně limitovaná jednostranným přístupem k pomoci klientům, potenciál sociální práce tak zůstává často nevyužit. Tato omezení a bariéry se následně odrážejí v poměrně nízké efektivitě příspěvku na péči při řešení nepříznivé životní situace jeho příjemce, čehož lze dosáhnout jak optimálním využíváním příspěvku na péči, tak zvyšováním kompetencí příjemce této dávky k samostatnému řešení vlastní situace.

Cílem projektu **Analýza výkonu profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR podle formálního ukotvení a podle reálných potřeb v jednotlivých systémech sociální ochrany** bylo zmapovat výkon sociální práce a podmínky jejího výkonu v oblastech, v nichž se může uplatnit, a analyzovat relevantní legislativu. Součástí projektu bylo i vyhodnocení zahraničních zkušeností a stanovení optimálního koncepčního přístupu státu a relevantních institucí k sociální práci s cílem zajistit kvalitní výkon sociální práce všude, kde se uplatňuje.

Po vyhodnocení existujících a pro oblast analýzy relevantních informací a teoretických a metodologických východisek analýzy byl zkoumán

přístup k sociální práci a jejímu výkonu ve čtyřech evropských zemích a v USA a zmapováno legislativní ukotvení sociální práce v České republice v různých systémech sociální ochrany. Na to navazovala kvalitativní a kvantitativní empirická šetření. Vzhledem k jejich různorodosti bylo ve vybraných systémech sociální ochrany provedeno sedm oddělených analýz s cílem získat detailnější informace o sociální práci a identifikovat podobnosti či rozdíly v jejím výkonu v různých systémech ochrany. Rozčlenění relevantních oblastí výkonu sociální práce částečně vycházelo z působnosti různých resortů, respektive resortní příslušnosti relevantních organizací či orgánů státní správy a samosprávy. Jako relevantní byly pro účely empirických šetření identifikovány tyto resorty či agendy a) Ministerstvo spravedlnosti - vězeňská zařízení a Probační a mediální služba, b) Ministerstvo vnitra - Správa uprchlických zařízení, c) Ministerstvo zdravotnictví - širší okruh zdravotnických zařízení, např. léčebny dlouhodobě nemocných, d) Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy - širší okruh školských zařízení, zařízení ústavní a ochranné výchovy, různá poradenská zařízení atd., e) Ministerstvo práce a sociálních věcí - úřady práce a sociální služby podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, f) vybrané agendy obecních úřadů obcí s pověřeným obecním úřadem a obcí s rozšířenou působností, jež jsou vykonávány jako výkon státní správy v přenesené působnosti - činnost oddělení sociálně-právní ochrany dětí, kurátorů pro mládež a sociálních kurátorů, administrace příspěvku na péči, dávek sociální péče a dávek v hmotné nouzi.

V závěrečné fázi projektu byly shrnuty zjištěné trendy, jež by měly být zohledněny při (legislativní) úpravě výkonu činnosti sociální práce, a navržena hlavní doporučení. Výzkum poukázal především na potřebnost mezi-resortní diskuse s cílem najít věcnou a politickou shodu v pojetí cílů sociální práce a na zajištění výkonu sociální práce podle obecně platné legislativní úpravy. Zákonná úprava vzešlá z odborné diskuse a opírající se o dostatečnou znalost situace v této oblasti by měla a) stanovit základní předpoklady pro realizaci státem garantovaných cílů a činností sociální práce, b) upravovat nejenom cíle a činnosti sociální práce, ale také se náležitě věnovat roli sociálního pracovníka při jejich výkonu a c) být obecným právním předpisem, který bude případně doplněn zvláštními ustanoveními v jednotlivých zvláštních právních normách (opět ve vztahu jak k sociální práci jako oboru, tak k roli sociálního pracovníka).

Další oblastí výzkumu byla **ucelená rehabilitace** osob se zdravotním postižením. Rehabilitaci léčebnou lze chápat jako soubor včasných diagnostických a terapeutických opatření za účelem zlepšení či stabilizace zdravotního stavu. Cílem pracovní rehabilitace je obnovit dosavadní pracovní uplatnění jedince nebo pomoci získat jiné vhodné pracovní uplatnění. Sociální rehabilitace usiluje o dosažení maximálně možné soběstačnosti za účelem nejvyššího možného stupně sociální integrace a pedagogická rehabilitace je souhrnem specifických pedagogických činností zaměřených na obnovu vzdělanostních dovedností osob se zdravotním postižením za účelem vhodné integrace do společnosti. V ucelené rehabilitaci se tyto složky prolínají s cílem co nejširšího začlenění osob se zdravotním postižením do společnosti i zamezení jejich sociální exkluze.

Přestože Evropská unie vyzvala členské země, aby se ucelená rehabilitace (comprehensive rehabilitation) stala součástí politiky státu, je v ČR řešena pouze okrajově, ze složek ucelené rehabilitace je jako celek právně upravena v zákoně o zaměstnanosti pouze pracovní rehabilitace. U ostatních typů komplexní právní úprava chybí, jednotlivé prvky jsou řešeny v jednotlivých právních předpisech, aniž by tvořily celek. Cílem projektu proto bylo provést analýzu právní úpravy a fungování rehabilitace osob se zdravotním postižením ve vybraných zemích EU, jejíž výsledky by mohly napomoci při přípravě právní úpravy ucelené rehabilitace v ČR, přičemž k nejdůležitějším doporučením patří a) ucelenou rehabilitaci upravit v zákoně o rehabilitaci pouze rámcově s tím, že detailní právní úprava jednotlivých složek rehabilitace by byla ponechána příslušným právním odvětvím; b) je třeba provést revizi stávajících právních předpisů tak, aby byly jednotlivé typy rehabilitace vzájemně provázány; c) vytvořit jednotnou právní definici osoby se zdravotním postižením, a to pro všechny právní předpisy zabývající se touto problematikou; d) v rámcovém zákoně stanovit, která instituce je příslušná pro jednotlivé druhy rehabilitace; e) stanovit povinnost poskytovatelům rehabilitace (zejména lékařům) nabídnout klientovi rehabilitaci a dále sledovat vhodnost a účelnost poskytování dalšího typu rehabilitace; f) stanovit povinnost vzájemné spolupráce pro jednotlivé poskytovatele rehabilitace a orgány státní správy tak, aby došlo k plné informovanosti o již provedených opatřeních a výsledcích, kterých bylo u klienta dosaženo; g) v rámcovém zákoně stanovit základní práva a povinnosti osob se zdravotním postižením ve vztahu

k ucelené rehabilitaci, přičemž by bylo vhodné zdůraznit jejich aktivní roli v tomto procesu; h) v případě porušení součinnosti či odmítnutí rehabilitace stanovit pro příjemce rehabilitace v zákoně sankce (např. krácení či odejmutí některých sociálních dávek).

V souvislosti s přípravou návrhu zákona, v jehož rámci by byla upravena problematika poskytování dlouhodobé sociálně zdravotní péče, byla výzkumná pozornost věnována možnostem vytvoření **modelu efektivního financování a poskytování dlouhodobé péče**. Cílem bylo provést kvantifikaci očekávaných ekonomických dopadů navrhovaného řešení včetně odhadu vývoje počtu osob, který do r. 2025 bude vyžadovat služby dlouhodobé sociálně zdravotní péče. Stěžejním limitem efektivního fungování systému dlouhodobé péče je reforma zdravotnických služeb, při níž by mělo být dosaženo personálních úspor a úspor ve výši neinvestičních výdajů především v léčebnách pro dlouhodobě nemocné a v odborných léčebných ústavech. Je třeba také změnit strukturu klientů v pobytových zařízeních sociálních služeb ve prospěch těch, kteří mají příznán příspěvek na péči. Ekonomický pohled při rozhodování managementu jednotlivých zařízení o dlouhodobých principech a strategiích financování poskytovaných sociálních služeb by měl nabýt na důrazu. K efektivitě systému poskytování a financování služeb dlouhodobé péče by mělo přispět a) vyplácení příspěvku na péči v nepenějším vyjádření, resp. podmínění jeho výplaty poskytováním služeb od registrovaných poskytovatelů těchto služeb (a případná změna názvu této dávky na „příspěvek na zajištění sociální služby“); b) zrušení „cenové regulace“ výše úhrad za pobyt a stravu v pobytových zařízeních a za úkony v terénních a ambulantních formách; c) propojení systému plánování, registrace a financování sociálních služeb; d) stanovení povinnosti POÚ zpracovávat střednědobý plán rozvoje sociálních služeb, přičemž v jeho rámci by měla být věnována pozornost vzájemným vazbám sociálních služeb na související oblasti, zejména na oblast zdravotní péče, bytové politiky a dopravní obslužnosti jednotlivých regionů; e) posílení závaznosti finanční rozvahy poskytovatelů služeb v procesu registrace.

Při kvantifikaci nákladů navrhovaných systémových změn v oblasti financování dlouhodobé sociálně zdravotní péče je potřebné zohlednit, že do nákladů na poskytování služeb dlouhodobé péče je třeba započítat finanční prostředky, které v současné době zdravotní pojišťovny v rozporu s platným právním stavem nevyplácejí pobytovým zařízením sociálních služeb, že hrazení skutečně poskytované ošetrovatelské a rehabilitační péče posílí jistoty jednotlivých poskytovatelů a zbaví je závislosti na dotacích. Sjednocením systému financování odborných léčebných ústavů by mělo dojít a) k významným úsporám zdrojů ze systému veřejného zdravotního pojištění - současné náklady ve výši 38 400 Kč na lůžko měsíčně by měly poklesnout na 5915 Kč, celková úspora by činila 8439 mil. Kč ročně, b) ke zvýšení podílu klienta na krytí nákladů za pobyt a stravu v těchto zařízeních z dnešních 1280 Kč měsíčně na cca 9000 Kč měsíčně, c) k růstu výdajů na výplatu této dávky i do odborných léčebných ústavů o cca 1348 mil. Kč.

Uvedené propočty potvrzují již dříve dokázané podfinancování ošetrovatelské a rehabilitační péče v pobytových zařízeních sociálních služeb a zcela jednoznačně ukazují možnost vytvoření efektivního systému dlouhodobé sociálně zdravotní péče. Navržený systém financování přitom umožní další potřebný rozvoj tohoto segmentu, neboť poskytovatelé těchto služeb již nebudou závislí na příznání dotací ze státního rozpočtu. Kritickým místem tohoto řešení je ovšem ochota zdravotnických zařízení i samotných pojišťoven změnit strukturu personálního zajištění provozu v léčebnách pro dlouhodobě nemocné a v odborných léčebných ústavech, což je cestou k nezbytným změnám ve struktuře financování provozu zařízení dlouhodobé sociálně zdravotní péče. Takovou změnu je třeba vzhledem k předpokládaným demografickým trendům hodnotit jako krok umožňující nastartování rozvojových strategických plánů v jednotlivých regionech, neboť podle projekce dojde do r. 2025 k více než zdvojnásobení počtu klientů, kteří tyto služby budou potřebovat.

- 1 Sociální požitky, sociální výdaje a náklady, personální náklady, daně a dotace na zaměstnávání
- 2 Mzdy a platy, náhrady, odměny za pracovní pohotovost
- 3 Viz Vlach J., Kozelský T. *Labour Costs, Unit Labour Costs and the Labour's Share in Costs in the Czech Republic in 2000 to 2008*. Praha: RILSA, 2011. ISBN 978-80-7416-079-0
- 4 Viz Vlach J., Kozelský T. *Vývoj nákladů práce a jednotkových nákladů práce v ČR a EU na počátku hospodářské krize*. Praha: VÚPSV, 2011. ISBN 978-80-7416-091-2
- 5 Vlach J., Kozelský T. *Vývoj nákladů práce a jednotkových nákladů práce v ČR a EU na počátku hospodářské krize*. Praha: VÚPSV, v. i., 2011, s. 71-109. ISBN 978-80-7416-091-2.